

AZ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE SERMAYE OLUŞUMU ÜCRET HADDİ VE İKTİSADİ GELİŞME

Prof. Dr. Kenan BULUTOĞLU
İktisat Fakültesi

I — Emek Fazlası Olan Azgelişmiş Bir Ülkenin Özellikleri

Az gelişmiş ülkelerde ücret seviyesinin ve zaman içindeki değişiminin tahlili *azgelişmeyi* belirleyen kesinlikle tanımlanmış bir iktisadî yapıya dayandırılmalıdır. Azgelişmeyi açıkça tanımlamadan bu ülkelerde bağımlı emeğin karşılığının, yani ücretlerin seviyesinin ne olduğunu, zaman içinde nasıl değiştiğini incelemek imkânsızdır.

Tanımlama bakımından, azgelişmiş kavramı hiç de “azgelişmiş” değildir. Sokaktaki adamın anlayışıyla başlarsak, azgelişmiş ülkeler fakir ülkelerdir. Bu ülkelerin fakirlik derecesini bilmek isteyenler için rakamlı cevap, bu ülkelerde adam başına gelirin düşük seviyesidir. Eğer bu ülkelerin neden fakir olduğu sorusu ortaya atılırsa, o zaman cevap artık kısa olmaktan uzaktır. Az çok genel bir cevap, ülkelerin yetersiz tabii kaynaklar, düşük sermaye varlığı ve oluşumu, eğitilmiş insan gücü ve teşebbüsü yokluğu, kötü sağlık şartları, zayıf devlet idaresi, vb. gibi sebeplerle fakir kaldığı ve bütün bu yetersizliklerin de adam başına gelirin düşük olmasından ileri geldiği yolundadır. Böylece kısır çember kapanmış oluyor: fakirlik fakirliği doğurmaktadır.

Azgelişmenin bu daha çok tasvirici tanımı, az gelişme safhasında ücretlerin seviyesinin ve zaman içindeki gelişmesinin enikonu incelenebilmesi için hiç de yeterli değildir. Az gelişmenin en önemli özelliği olarak biz toplam emeğin düşük verimliliğini alacağız. Emeğin veriminin düşük olması, sanayi kesiminde birikmiş sermayenin az olmasından ve tarımda tabii kaynakların ve sermaye donatımının eksik olmasından ileri gelmektedir. Hemen hemen bütün azgelişmiş ülkelerde Sermaye ve tabii kaynakların düşük seviyesi, bütün işgücünün üretkenlikle üretim sürecine katılmasına imkân vermemektedir. Toplam işgücünün bir kısmı gizli veya

açık işsiz durumda kalmakta, yani toplam üretime herhangi bir katkı yapmamaktadır. Bu da toplam işgücünün ortalama veriminin verimli olarak çalışanların esasen düşük olan veriminden de daha düşük olması sonucuna götürmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde işsizlik veya emek fazlası daha çok tarım kesiminde birikmektedir. Önemli miktarda işgücü tarımdan alınıp başka kesimlere aktarılsa (teknoloji ve sermaye varlığı aynı kaldıkça) toplam tarımsal üretimde bir azalma olmamaktadır.

Bununla beraber, tarımda böyle bir işgücü fazlasının olup olmadığı hususu tartışmalı bir konudur. 1950 yıllarının ilk yarısında bu ülkeler için İleri sürülen gelişme modellerinin büyük bir kısmı böyle bir emek fazlasının varlığı varsayımına dayandırılmıştır¹. Gerçekten de, bu büyüme modellerinden önce yapılmış olan araştırmalar bu ülkelerde tarımda önemli miktarlarda emek fazlası olduğunu ortaya koymuştur. Fakat daha sonra yapılmış araştırmalar böyle bir emek fazlasının varlığı konusunda ciddi şüpheler yaratmış, hiç değilse, bu fazlanın öneminin epeyce küçümsenmesine sebep olmuştur².

Görüşlerdeki çatışmanın büyük bir kısmı "gizli işsizlik" kavramının tanımlanmasından çıkmıştır. Eğer sadece marjinal verimi sıfır olan emek "gizli işsiz" sayılırsa, şüphesiz tarımdaki insan gücünün sadece küçük bir kısmı fazla sayılabilir. Az gelişmiş ülkelerin çoğunda çalışmanın en yüksek olduğu mevsimlerde, toplam işgücünün sadece küçük bir kısmı İü-zumsuz sayılabilir. Fakat üretime yaptığı yıllık katkı aldığı yıllık ücretle-

1) Bu konuda öncülük eden inceleme şudur: A. Lewis, *Development With Unlimited Supplies of Labour*, **The Manchester School**, May, 1954. Keza: R. Nurkse, **Problems of Capital Formation in Underdeveloped Areas** New York / Oxford University Press, 1953; Rosenstein-Rodan, *Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe*, **Economic Journal**, June - September, 1943. Aynı varsayımına dayanan daha yeni bir inceleme: John C. H. Fei ve Gustav Ranis, **Development of the Labor - Surplus Economy**, Homewood, Illinois: R. C. Irwin, 1964.

2) Bu tartışmanın özeti için bakınız: Charles H. C. Kao, Kurt R. Anshel ve Carl K. Eicher, *Disguised Unemployment in Agriculture: A survey*, **Agriculture in Economic Development**, içinde, Carl Eicher ve Lawrence Witt (ed.), New York: McGraw - Hill, 1964, ss. 129-44. Keza şu makalelere de bakınız: Morton Faglin, *Surplus Agricultural Labor and Development: Facts and Theories*, *American Economic Review*, c. 55, No. 4, ss. 815-33; Dale W. Zoorgenson, *Underemployment in Dual Economies: Testing Alternative Theories*, **Economic Development in Subsistence and Peasant Agriculture**, içinde, Clifton Wharton (ed.), 1966. Bu sonuncu makaleyi şu kaynaktan zikrediyoruz: *Development Digest*, AID, Washington, c. 4, no. 2, ss. 83-91.

rin altında kalan işgücü (marjinal-altı verimliliği olan işgücü) çok yüksek olabilir.

Türkiyenin ilk Beş Yıllık Kalkınma Plânında toplam işsizlik oranı, 1962 yılı için, % 7,85 olarak tahmin edilmişti. Aynı belge köylerdeki işsizliği toplam tarım işgücünün en yüksek çalışma mevsiminde % 85 olarak tahmin etmişti. İkinci Plân'da toplam işsizlik toplam işgücünün % 9,2'si ve tarımdaki işsizlik de en yüksek çalışma mevsiminde % 9,9 olarak tahmin edilmiştir³ Bu tahminler doğruysa, diyebiliriz ki Türkiye'de toplam işsizlik (yani marjinal verimi sıfır olan fazla emek) toplam işgücünün yüksek bir oranına ulaşmaktadır, ve daha önemlisi, bu oran artan bir eğilim göstermektedir. Öyleyse, Türkiye Ekonomisi "emek fazlası olan ekonomi" modeline uymaktadır.

Bununla beraber, tarımdaki insangücü fazlası çiftçi işletmeleri arasında eşit oranlarla dağılmış değildir. 1963 tarım sayımına dayanan yakın tarihlerde yapılmış bir araştırma çiftliklerin büyüklüklerine göre insangücü verimi hakkındaki aşağıdaki sonuçları vermiştir.

TABLO 1

İşletme büyüklüğü (1)	Hektar başına verim (2)	Toprağın verimi (3)	Hektar başına emek (4)	Emek birimine düşen ürün (Hayvan ve toprak ürünü)
				(5)
Topraksız	—	—	—	0,58
1— 5	4,49	2,05	6,08	0,46
6— 12	2,07	1,48	3,57	0,51
11— 20	1,49	1,41	2,37	0,64
21— 30	1,38	1,28	1,28	1,02
31— 40	1,20	1,14	1,14	1,03
41— 50	1,07	1,13	0,93	1,17
51— 100	0,87	0,96	0,86	1,11
101— 200	0,68	0,75	0,56	1,33
201— 500	0,57	0,69	0,44	1,43
501— 999	0,61	0,84	0,51	1,43
1000—2500	0,52	0,73	0,44	1,43
2501—4999	1,08	0,78	0,89	1,43
5000 and +	0,75	1,06	0,55	1,42
State farms	2,84	3,13	1,56	1,43

Türkiye ortalaması : 1,00

Kaynak : Y. Ö. Hamurdan, Türkiye'de Tarım Sektöründe İşletme Büyüklüğü ile Verimlilik Arasındaki Bağntı, (Devlet Plânlama Teşkiâtı) Ocak 1966, p. 11.

3) Devlet Plânlama Teşkilâtı, Birinci Beş Yıllık Plân, s. 445; Kalkınma Plânı, İkinci Beş Yıl, Bölüm VI, 3, Tablo 64, 66.

Bu tablo, işletme büyüklüğü arttıķa birim toprağa uygulanan emeğin azaldığını göstermektedir (sütün 4). Aynı zamanda, hektar başına ürün, işletme büyüklüğü azaldıkķa artmaktadır (sütün 4). Fakat, emek biriminin yarattığı ürün kkk topraklarda düşük büyük topraklarda yüksektir (sütün 5). Öyleyse, tarım işletmesinin cesameti ne kadar kkkse, hektar başına düşen insan-gücü o kadar yoğun olmakta, fakat emeğin ortalama verimi o kadar azalmaktadır. Dolayısıyla, iddia edebiliriz ki, insan-gücünün düşük verimli olması, hatta sıfır verimde olması, marjinalin altında verim sağlayan emeğin topraktan uzaklaşması için yeterli bir etken olamamaktadır. Bu durum artık emeğin (veya daha geniş olarak marjinal altı emeğin) fırsat maliyetinin kkk işletmelerde düşük ve hatta sıfır olmasından ileri gelmektedir. Bundan çıkardığımız sonuç Şudur: artık (ve marjinal-altı) emek daha çok kkk işletmelerde toplanmıřtır⁴.

Aynı sonucu tamamiyle başka bir yoldan yaptığımız bir araştırma da doğrulamaktadır. Türkiye’de uzun yıllar, otuz yıl kadar, *Yol vergisi* uygulanmıştır. Bu vergi iki yoldan ödenebilir: ya aynen, yani il yollarında altın gün çalışmakla veya para olarak adi işçinin altı günlük ücret tutarını ödemekle. Vergiyi para olarak ödemek yerine yol inşaatinde çalışmakla ödemeyi tercih edenlerin oranı, emeğin veriminin en düşük ücret seviyesinden daha aşağı olma derecesi hakkında iyi bir gösterge olarak (hiç değilse yılın yol inşaatına elverişli mevsimlerinde altı günlük bir zaman için) kabul edilebilir.

Tablo 2, iki il grubunda çalışmayı tercih edenlerin para ödemeyi tercih edenlere oranlarını göstermektedir. Birinci grupta köylerde yaşayan nüfus başına büyük çiftlikler toplanmasının en yüksek olduğu iller, ikinci grupta da en düşük iller yer almıştır. Birinci grupta çalışmayı tercih edenlerin ödemeyi tercih edenlere oranı çok daha düşüktür. Bu da göstermektedir ki, verimi en düşük ücret seviyesinden daha aşağı olan emek daha çok kkk iftlikli illerde, yani toprağın daha çok paralaşmış olduğu illerde toplanmıřtır⁵.

4) M. Parglin Hindistan’da tarımda marjinalden düşük verimli insan-gücünün varlığını aynı sebebe bağlıyor. Bu İktisatıya göre, emeğin marjinal verimi Hindistanda tarımda hiç bir zaman sıfıra düşmemektedir. Bunun bir sebebi de kkk işletmelerde insan-gücü adeta aynı bir sermaye gibidir ve daha fazla emek için gerekli sermayeyi kendisi yaratmaktadır.

5) demeyi tercih edenlerin oranını etkileyen iki önemli sebep daha vardır. 1 — Belli bir ilde şehirli nfsun oranı, 2 — Her ilde toprağın nisbi tabii verimliliği. Oldukķa geniş sayıda iller grubunu ele aldığımız için ve bunlarda şehireşme oranı tümüyle birbirine yaklaşık olacağından, birinci

TABLO 2

Büyük İşletmeli İller			Küçük İşletmeli İller				
	(1)	(2)	(3)		(1)	(2)	(3)
1. Urfa	(444)	15	0,12	1. Tunceli	(5)	0,42	1,59
2. Diyarbakır	(387)	13	0,24	2. Erzincan	(7)	0,37	1,19
3. Adana	(438)	10	0,30	3. Kırşehir	(4)	0,28	0,90
4. Eskişehir	(163)	8	0,35	4. Gümüşhane	(6)	0,27	0,33
5. Tekirdağ	(133)	7	0,20	5. Niğde	(7)	5,27	1,11
6. Gaziantep	(117)	4	0,07	6. Afyon	(7)	0,20	0,30
7. İçel	(97)	3	0,80	7. Çorum	(7)	0,19	1,88
8. Konya	(180)	2	0,59	8. Bingöl	(1)	0,08	1,17
9. Antalya	(72)	2	0,36	9. Tokat	(2)	0,06	0,41
10. Aydın	(71)	2	0,16	10. Yozgat	(2)	0,06	2,69
Türkiye Ortalaması :			0,42				

Sütunların başlıkları :

- (1) 1.000 dönümü aşan işletmelerin sayısı
- (2) Köyde yaşayan 10.000 nüfus başına düşen büyük çiftlik sayısı
- (3) Çalışmayı tercih edenlerin ödemeyi tercih edenlere oranı (1935 yılında).

Kaynaklar : İstatistik Genel Müdürlüğü : **İl Özel İdareleri İstatistikleri; Devlet İstatistik Bülteni**, 1961, No. 91, s. 139. Köy nüfusu 1960 sayımından.

Az gelişmiş ülkelerde, emek fazlasının sadece tarımda toplanmamış oluşu, önemli fakat çok ihmal edilen bir gerçektir. Hizmetler kesimindeki insan gücünün önemli bir kısmının (özellikle küçük ticaret ve hükümet hizmetlerinde) marjinal verimi sıfırdır, yani bu hizmetler çok daha az insangücü ile, nitelik ve nicelik bakımından aynı seviyede, görülebilir. Siyasi baskı altında, az gelişmiş ülkelerde hükümet çoğu kere örgütünün genişletmek, çalışanların sayısını, hizmetlerin nitelik ve niceliğinde herhangi bir artma olmaksızın çoğaltmak eğilimindedir. İnsangücünün bu kısmı için ücretler sadece bir gelir aktarması niteliğinde kalmaktadır.

noktanın bu sonuçları etkileyeceğini sanmıyoruz. İkinci sebep, yani toprakların tabii verimliliğinin küçük işletmeleri daha fazla olan illerde daha düşük olması, ve bundan doğan adım başına verim düşüklüğü, yol vergisinin para yerine çalışma ile ödenmesinde etkili olmuştur. Ancak, küçük işletmeli illerde toprağın sistemli olarak büyük işletmeli illerden daha az verimli olması için açık ve belirgin bir sebep de yoktur. İkinci nokta için de daha az kesin bir şekilde, aynı şeyler söylenebilir. Keza bu hesaplamada illerde büyük ve küçük çiftliklerin toplanma derecesinin 1935'den 1959'a önemli bir şekilde değişmediğini kabul ediyoruz.

Perakende ticarete de gizli işsizlik önemli boyutlara ulaşmaktadır. Nüfus patlamasının baskısı köylerdeki nüfusun önemli bir akım halinde şehirlere, çalışacakları işler açılmaksızın, akmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla, göç eden köylülerin pek çoğu şehirlerde mevsimlik işlere girmekte, bir kısmı da esasen yükünü almış olan ufak ticaret kesiminde birikmektedir. Bu itibarla, küçük ticaret kesiminden önemli miktarlarda işgücünün, bu kesimlerde yaratılan hizmetlerin miktar ve niteliğinde herhangi bir azalma olmaksızın çekilebileceğini söylemek yanlış değildir⁶.

Safha safha alırsak, az gelişmiş ekonomilerde emek fazlası önce tarımda ortaya çıkmaktadır. Nüfus artışı, "insangücü/tabii kaynaklar" oranında bir artışa sebep olmaktadır. Sonra, köylü nüfusun bir kısmı tarımın dışına, şehirleşmiş bölgelere itilmektedir. Eğer sanayi kesiminde, yani ikinci kesimde yeterli bir gelişme yoksa, nüfus akımı gelip üçüncü kesime, özellikle ticaret kesimine, ve paralel bir siyasi baskı da varsa, devlet hizmetleri kesimine yerleşmektedir. Böylece, bir yandan aynı ticaret hacmi gittikçe daha fazla sayıda bağımsız satıcı tarafından paylaşılmakta, bir yandan da aynı hükümet hizmetleri gittikçe daha fazla sayıda memur tarafından yapılmaktadır. Hatta, eğer paralel bir siyasi baskı varsa, ve hükümetin snayi kesiminde işlettiği teşebbüsler çoksa, tarımdaki nüfus fazlasının ücretten daha düşük bir verimle hatta sıfır verimle sanayi kesimine yerleştirilmesi de seyrek değildir. Bir yan tesir olarak, devlet idaresine yerleşen fazla nüfusun önce en az geçimi karşılayacak ücreti alamamak gerekçesiyle, sonra müeyyidesizlikten hizmetleri, bir çeşit harç gibi ödeterek arzetmeleri, yani rüşveti genelleştirmeleri de olağan bir eyilimdir.

Yukarıdaki tahlillerin ışığında, genellikle az gelişmiş bir ülkede (özellikle Türkiye'de) aşağıdaki özelliklerin bulunduğunu kabul edeceğiz.

1 — Toplam insan gücünün büyük bir kısmı tarımda faaliyet göstermektedir; genellikle bunların oranı % 60'dan % 90'a değişmektedir.

2 — Tarımda geçim üretiminin yeri büyüktür; pazarlanan ürünler (para getiren ürünler) toplam üretimde düşük bir pay tutmaktadır.

3 — Tabii kaynaklar üzerinde nüfusun baskısı yüksektir; dolayısıyla tarımda çalışan insangücünün bir kısmı gelirinin altında veya sıfır verimliliktedir.

6) Yukarıda gizli ve açık işsizliği nisbi önemi hakkında vermiş olduğumuz rakamlar üçüncü kesimde bu bahsini ettiğimiz "gizli işsizler" içine almamaktadır.

4 — Tarımdaki fazla insangücü küçük işletmelerde ve ortakçılarda daha fazladır.

5 — Üçüncü kesimde, hükümet hizmetlerine ve küçük ticarete, önemli ve artan bir gizli işsiz kütle vardır.

Bundan sonraki tahlillerde, durgun bir ekonomide çeşitli kesimlerde ücret seviyesini belirleyen etkenleri araştıracağız. Durgun bir ekonomi deyimi ile, ekonomide gelişme olmamasını veya başlıca üç kesimin (tarım, imalât, hizmetler) nüfus hızına eşit bir hızla gelişmesini ve bu kesimlerde iktisadî etkenler arasındaki oranlarda herhangi bir değişme olmamasını kastediyoruz. Bundan sonra, iktisadî büyümenin başlamasını ve sürdürülmesini, yani sanayi kesiminin bu kesimdeki insangücünü toplam faal nüfus içindeki payını arttıracak şekilde diğer kesimlerden daha hızlı gelişmesini inceleyeceğiz. Bu çerçevede, ücretlerin belirlenmesini ve sanayileşme süresince etkisini tahlil edeceğiz.

II — Durgun Bir Azgelişmiş Ülkede Ücretler ve Sermaye Oluşumu

İlk olarak durgun bir azgelişmiş ülkede ücretlerin seviyesini ve sermaye oluşumunu ele alacağız. Burada durgun sıfatı insangücünün ekonominin her üç kesiminde de nüfus artış hızına eşit kaldığını belirtmek için kullanılmıştır. Böyle bir durumda, insangücünün üç kesimdeki (tarım, imalât, hizmetler) karşılıklı payları zamanla değişmemektedir. Ayrıca, sermaye/insangücü oranları da bu kesimlerde aynı kalmaktadır, yani her kesimde sermaye varlığı toplam nüfus ile aynı oranda artmaktadır. Bu sebeple, adam başına gelirden artışa sebep olabilecek tek etken sadece teknolojik ilerleme ve onun emeğin verimliliğinde sağlayacağı artıştır.

Durgunluk içinde değişme (veya kesimlerin toplamla payları değişmeden genişlemesi) ekonomide uzun zaman kendi kendini sürdürmez. Büyüme modellerinde asıl kural nisbî olmayan değişmelerdir. Biz bu istisnaî durumu yani nisbî genişlemeleri de durgun ekonomi içinde inceliyoruz. Çünkü üretim etkenlerinin fiyatlarının (bu arada ücretlerin) belirlenmesi hakkında vardığımız sonuçlar durgun bir değişme modeli için de, teknolojik ilerleme kesimlerarası fark göstermedikçe, geçerlidir.

Emek fazlası olan bir ekonomide, tarımdaki toplam insangücünün geniş bir kısmı toplam üretime herhangi bir katkı yapmadığı halde, bütün çalışanlar emekleri için az çok *geleneksel bir enaz ücret* elde ederler. Tarımda geniş bir emek fazlası olduğundan, geçerli olan ücret seviyesi aşağıya doğru bir en düşük seviyeye itilecektir. Ücret seviyesi emeğin tarım-

daki marjinal verimliliğine eşit olmayacaktır, çünkü bu verimlilik sıfıra yakın, bazan da eşittir. Fakat emek fazlasının baskısı altında, tarımdaki ücretler fizyolojik geçim asgarisine çok yakın olacaktır.

Burada az gelişmiş ülkelerde emek arzının önemli bir başka özelliğini belirtmek gereklidir. Köylü ailelerinde, özellikle küçük işletme sahibi ailelerde, marjinal verimi ücret seviyesinin altında da olsa, ilâve emek üretim faaliyetine sokulur. Bunun sebebi az gelişmiş ülkelerde bu ilâve emeğin alternatif maliyetinin sıfır olması (yani çalıştırılıp gelir sağlayacağı başka bir imkânın bulunmaması) veya ona yakın (toprakta çalışmakla sağladığı üründen çok daha düşük) olmasıdır. Keza bir tarım ailesinin fertleri, toplam gelirlerini en yüksek seviyeye çıkarmağa (veya adım başına ortalama verimi — marjinali değil — en yüksek seviyeye çıkarmaya) çalıştıklarından, verimi ücretlerden düşük olan emeğin işte tutulduğunu görmek mümkündür.

Genellikle tarımda ortalama ücret seviyesinin tarımda faaliyet gösteren (verim sağlayarak veya sağlamaksızın) toplam işgücünün ortalama verimine eşit olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu sebeple, tarımdaki insangücündeki fazlada yapılacak her azaltma ücretler seviyesini etkilemez, sadece toprak sahiplerinin payına düşen toplam *artık-ürünü* arttırır.

Burada önemli bir noktayı aydınlatmakta fayda vardır. Geleneksel minimum ücretin altında bir verimliliği olan fazla emeğin büyük çiftlik sahipleri tarafından işe alınmasına pek ihtimal yoktur. Bir çiftlik sahibi üretime en aşağı aldığı ücret kadar katkıda bulunmayan bir işçiyi işe almayacaktır. Fakat kendi küçük toprakları üzerinde çalışan köylü aileleri, hazır bütün insangücünü verimli bir şekilde işe koyacak kadar geniş toprağa sahip olmayabilir. Bu küçük işletmelerdeki toplam işgücünün bir kısmı fazla olarak atıl kalacaktır. Hatırlatalım ki yukarıda da, istatistiklere dayanarak, emek fazlasının daha çok küçük işletmelerde toplanmış olduğuna işaret etmiştiş.

Küçük işletmelerdeki ve ortakçı ailelerdeki insangücünün bir kısmının en yüksek çalışma mevsiminde bile ancak kısmen çalışması, tarımdaki toplam insangücünün bir kısmının bütün yıl boş kaldığı anlamına gelir. Bu insangücü fazlası da verimli insangücü gibi aynı ortalama geliri yani geleneksel en düşük ücreti alır. Eğer bu işsiz insangücü tarım kesiminden çıkarılırsa, tarımsal üretim (tanımlama gereğince) azalmaz; ve toplam ürün, üretken olmayan insangücüne ödeme yapmaktan kurtulan toprak sahipleri ve kendi nüfus fazlalarından kurtulmuş olan ortakçılar arasında paylaşılır.

Görülüyor ki, tarımdan nüfus fazlasının veya bunun bir kısmının çıkarılması, tarımdaki toplam artık-ürünü artırmaktadır. Şunu da belirtelimki, her hangi bir zamanda tarımdaki ürün fazlası (artık-ürün) tarım işçileri toplam ücret fonunun (minimum ücretler çapı tarımdaki insangücü) toplam tarımsal üretimden çıkarılmasıyla bulunur.

Sıradan işçinin sanayideki ücreti tarımda yürürlükte olan minimum geleneksel ücrete yakındır veya ondan hafifçe daha yüksektir. Arz cephesinde, tarımda insangücü fazlasının varlığı sanayi ücretleri üzerinde aşağıya doğru baskı yapacaktır. Bununla beraber, şehir ücretlerinin tarımsal ücretlerden daha yüksek olması muhtemeldir; çünkü, tarım işçisinin sanayiye geçmesinin ilâve maliyetleri vardır ve ayrıca bu işçi alışık olduğu çevreyi değiştirmek için teşvik edici bir gelir fazlası bekleyebilir. Bununla beraber, sanayiye işçi girişi serbest tutuldukça bu farkın pek yüksek olması beklenemez.

Sanayi kesiminde, yalnızca piyasa güçleri serbestçe hareket ettiği zaman, ücretler uzun vadede tarımdaki minimum ücret seviyesine yaklaşır dedik. Sanayi kesimindeki firmalar, bu ücret seviyesi verilirken, emeğin marjinal verimi tarımdaki marjinal ücret seviyesine gelinceye kadar işçi tutmaya devam ederler, ve bu noktaya ulaşıncaya dururlar. Dolayısıyla, tarımdaki gibi bir işçi fazlasından sanayi kesiminde bahsedilemez.

Vasıflı insangücünün ücreti şüphesiz daha yüksektir, fakat vasıflı vasıfsız işçi arasındaki ücret farkı esas itibariyle vasıflı işçinin eğitimi bedelini aşmaz. Başka bir deyişle, vasıfsız işçinin vasıflıya çevrilme maliyeti, (eğitimin herkese açık ise) çeşitli kesimlerde çeşitli işler için ödenen farklı ücretleri izah eden tek etkidir.

Sanayi kesimindeki müteşebbisler sadece kesimlerarası minimum ücreti öderler; bu bakımdan emeğin marjinal veriminin kesimlerarası ücrete eşit olmadan önceki birimlerinin verimi ne kadar yüksek olursa olsun durum değişmemektedir. Eğer emeğin daha önceki birimlerinin verimi yüksek ise fakat belli bir emek girdisinden sonra marjinal verim sür'atle düşüyorsa, teşebbüs sahibinin elde edeceği artık değer çok yüksek olacaktır. Böyle bir durumda, ücret haddinde belli bir azalma sanayideki işçilerin sayısının pek arttırmaz; başka bir deyişle, ücret azalmasının istihdam (çalıştırma) etkisi pek zayıf olur. Buna karşılık, ücretteki herhangi bir azalma, aynı durumda, esas itibariyle müteşebbisin eline geçen artık değeri artırır; yani artık değer etkisi kuvvetli olur.

Genel olarak, emeğin marjinal veriminin yürürlükteki ücret haddine eşit olduğu noktadan itibaren alınacak işçilerin marjinal verimi hızla düşü-

yor ve sıfıra eşit oluyorsa, ücretlerde bir azaltma yaparak çalışma hacmini arttırmak pek mümkün olmaz. Başka bir deyişle, eğer emeğin marjinal verimi, önce yavaş yavaş azalsa bile, kapasiteye ulaşıldıktan sonra hızla azalıyor (ki bu hal çağdaş teknolojiye girgin sanayide kuvvetle muhtemeldir) emek talebinin ücretteki değişmeler karşısındaki elâstikliği pek zayıf olur. Bu özellik son derece önemlidir; Çünkü emeğin kullanılma elâstikliğinin zayıf olduğu sanayide, ücretlerdeki değişmeler çalıştırma seviyesini pek etkilemez, fakat esas itibariyle kapitalistlerin ve ücretlilerin toplam ürün içindeki nisbî paylarını etkiler.

III — Emek Fazlası Olan Bir Ekonomide Toplam Değer Fazlasının Paylaşılması

Yukarıdaki izahatımızda iki çeşit artık değerin varlığından bahsettik; sanayide ve tarımda. Tarımdaki artık değer, toplam tarımsal ürün ile tarımdaki (gizli işsiz olsun olmasın) toplam işgücünün aldığı toplam ücret arasındaki farka eşittir. Tarımdaki bu artık değer kavramı, rantların ve tarımdaki sermayenin karşılığının toplamı ile aynı şeydir. Sanayideki artık değer ise, toplam üretim ile emeğin payına düşen ücretlerin arasındaki farka eşittir⁷. Bu kavram da sermaye ve teşebbüs erbabının faiz ve kâr şeklindeki gelirlerinin toplamına eşittir.

Eğer tasarrufların sadece sermayedarların kâr ve faiz gelirlerinden ve toprak sahiplerinin elde ettikleri fazladan yapıldığı yolunda bir varsayım yaparsak (ki bu varsayım bizi gerçeklerden fazla uzaklaştırmaz), sermaye biriminin sadece her iki kesimde artık değerin büyüklüğüne bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Bu fazladan bir kısmını devlet genel masraflar ve yatırımları için vergiler yoluyla alacaktır, fakat geri kalan artık değer sermayedarların ve toprak sahiplerinin tüketim ve yatırım harcamaları için kullanılabilir kaynak olarak kalacaktır.

Sermayedarların ve toprak sahiplerinin tüketim eğilimleri ücretlilerinki gibi değildir. Tarımdaki ve sanayideki değer fazlasının bir kısmı, bu tüketim eğilimlerine göre, tüketim harcamalarında kullanılacaktır. Değer fazlasının tüketimde kullanılacak olan kısmı, sahiplerinin tüketim alışkanlıklarına, yeni tüketim mallarının yurt içinde ve varlıklı kimseler arasındaki yayılma hızına bağlıdır. Gösteriş tüketimi, servet gösterme arzusunun kuvvetli olması lüks sayılabilecek dayanıklı tüketim malları-

7) Tabii bütün işçiler aynı ücreti almazlar; vasıflı işçiler daha yüksek gelir sağlar. Ancak vasıflıların ücreti ücret ferahlarını yansıtan göstergelerle standart vasıfsız ücrete çevrilebilir.

nın (villâ, otomobil, gemi, mücevherat, vb.) talep edilme derecesi eldeki toplam değer fazlasının israfına sebep olabilir. Buna karşılık, tutum, ser-
vet biriktirme yoluyla kudret arzusu, büyük smai işletmeler kurma ihti-
rası, artık değerın verimli yatırımlara doğru akıtılmasına hizmet edebile-
cek sosyal-psikoloji etkenleridir.

Öyle görünüyor ki, sanayiciler ellerindeki değer fazlasını toprak sa-
hiplerine kıyasla daha kolayca verimli yatırımlara çevirebilirler. Sanayi-
ciler esasen sanayi kesiminde üretim yapmaktadırlar; onlar için yatırım
aynı türden faaliyetleri daha geniş plânda uygulamak demektir. Buna
karşılık, toprak sahipleri ellerindeki fazlayı sanayi yatırımlarına sevk etmek
için malî araçlar kullanmak, veya sanayi kesimindeki yatırım fırsatlarını
değerlendirecek bilgiye sahip olmak zorundadırlar. Çoğu kere bu aracı
kurumlar yoktur ve toprak sahiplerinin üretim imkânları bilgisi tarımın
ötesine pek gitmez. Üstelik, tarımda fazla nüfusun göçü sayesinde elde edi-
len artık değerın büyük bir kısmının küçük toprak sahiplerine ve ortak-
çılara gitmesi muhtemeldir. Çünkü, yukarıda da belirttiğimiz gibi, fazla
emek bu ailelerde toplanmıştır. Bu küçük toprak-sahiplerinin ise ellerine
geçen artık değeri sanayideki yatırımlara sevk etmeleri ihtimali zayıftır;
artık gelirlerinin önemli bir kısmını hayat şartlarını düzeltmek için ve ta-
rımdaki yatırımları için harcamaya daha çok meylederler. Aynı husus orta-
takçı ailelerde daha kuvvetle geçerlidir. Hatta bu küçük gelirli işletme-
lerde, artık değerın artmasının nüfus artışını daha da hızlandırması (ölüm
oranlarını düşürerek) ve fazlayı nüfus artışının alıp götürmesi (Maltüs
kapanı) pekalâ mümkündür.

Toprak sahipleri ve küçük işletme sahipleri tasarruf ettikleri artık de-
ğeri daha çok tarımda yatırmaya tabii bir şekilde meylederler. Büyük
toprak sahiplerinin tarımda yapacakları yatırımların iş imkânları açmak-
tan çok bu imkânları kapatıcı, emek yerine sermayeyi ikame edici olması
daha kuvvetle muhtemeldir. Eğer bu yatırımlarda emek ikamesi etkisi
çalışma imkânı açma etkisini bastıracak kadar kuvvetli ise genel olarak ta-
rımdaki fazla işçi oranı artar. Toprak sahibinin tarımda yatırım yaparak top-
rağında çalışan işçi sayısını azaltması kendine düşen artık-değer payını artı-
rır. Halbuki böylece boşta kalan işçilerin tarımda işsiz fazlasını artırması,
en düşük ücretler üzerinde tekrar aşağıya doğru bir baskı yapar. Böylece,
tarımsal ücretler daha da azalırsa, toprak sahiplerinin artık-değeri arttır-
ması ihtimali vardır. Böylece emeğin toplam üretimdeki payı azalır.

Eğer tarımdaki artık-değer sanayideki yatırımlara doğru akıtılırsa,
bu kesimde çalıştırma seviyesi artacaktır. Böylece yaratılan yeni işlere

tarımdan gelen nüfus fazlası yerleşecektir. Tarımdaki gizli işsizliğin azalması ise, tarımdaki artık değeri çoğaltacak, bu ise tekrar sanayi yatırıma sevk edildiği takdirde tarımdan tekrar fazla işgücünün çekilmesine sebep olacak ve tarımdaki artık-değeri gene arttıracaktır. Böylece, *tarımdan sanayiye insangücü aktarılması, sanayide yeni iş imkânları açılması faaliyetini (yani sanayi yatırımlarını) hem insangücü ile hem de gerçek finansman kaynağı ile besleyecektir.* Eğer bu iki cepheli sürecin *aynı anda meydana geldiğini* düşünürsek, tarımı terkededen fazla nüfus sanayide sermaye malları üretimine girişecek, bunu yaparken de ücretini terkettiği tarımdaki toprak sahiplerinin bu ayrılma sebebiyle artan artık-değerinden alacaktır.

Bu sürecin en önemli sonucu, toprak sahiplerinin sanayi kesiminde böylece biriken sermaye stoku üzerinde gittikçe artan bir mülkiyet payına sahip olmasıdır. Eğer bu süreç aksamasız işlerse, sanayileşme hemen hemen hiç bir ek fedakârlık gerekmeksizin gerçekleşecek, toprak sahipleri de sanayi işletmelerinin gittikçe artan ölçüde paydaşları olacaktır. Ama maalesef bir çok güçlükler ve engeller bu sürecin kendiliğinden işlemini son derece istisnai, hatta imkânsız bir hale getirmektedir.

IV — Sanayileşmenin Kaçınılmaz Şartı: Zorunlu Minimum Sanayi Yatırımı

Emek fazlası olan bir az gelişmiş ülkede, sanayileşmiş kesimde açılan yeni çalışma imkânları nüfus artışını (insan gücü artışını) aşarsa ve ancak o takdirde, sanayileşme gerçekleşebilir. Bu takdirde *sanayi kesimi*, birinci (tarım) ve üçüncü kesimlerdeki insangücü fazlasını çekmeye başlar. Büyüme hadleri arasındaki bu fark, bir kaç on yıl boyu devam ederse, ülkenin az gelişmiş yapısı gelişmişe doğru değişir. Fakat sanayide (özellikle imalat sanayiinde) yaratılan çalışma imkânları, insangücü artış hızını aşmazsa, bir gelişme ve sanayileşmenin gerçekleşmesinden söz edilemez. Bütün kesimlerde nüfus artışı oranında gelişme olabilir, fakat ekonomi durgunluktan kurtulamaz⁸.

Sanayinin bu kadar hızlı gelişmesi için tarımda ve sanayide yaratılan artık-değer sanayi yatırımlarına o şekilde aktarılmalıdır ki, bu sonucuda sermaye stokunun büyüme hızı nüfus artışı, daha doğrusu insangücü artışı hızını aşsın. Teknoloji sabit kaldığı zaman ve sanayide yatırımlara azalan (veya artan) verimler olmadığı zaman, yeni yatırımlar mevcut

8) Aynı sanayileşme kavramı için bakınız: John C. H. Fei ve Gustav Ranis op. cit., ss. 225-242.

sermaye stoku ile aynı oranda yeni iş imkânları yaratır. Başka bir deyimle, marjinal sermaye/emek oranı ortalamaya eşit olur. Dolayısıyla, açılan yeni iş imkânları artışı sanayi kesimindeki büyüme hızına eşit olur. Eğer sanayi ve tarımdaki artık değerın yatırım haline getirilen kısmı sermaye stokunun artış hızının genel nüfus artışı hızını aşmasına imkân verecek kadarsa, sanayideki insangücünün toplamdaki payı artmaya koyulur ve iktisadi kalkınmanın zorunlu şartı yerine gelmiş olur.

Bununla beraber, teknolojik ilerleme, sanayileşmenin şartı olan en az yatırım haddinin azalmasını sağlayabilir. Gerçekten, emeğin marjinal verimliliğini artıran veya daha fazla emek kullanılmasına imkân veren teknolojilerin keşfi ve yayılması, bu en az yatırım şartını daha da azaltabilir.

Genellikle teknolojik ilerleme, üretim etkenlerini kullanma bakımından tarafsız olsa bile, yani sermaye kullanımına veya emek kullanımına daha fazla verim sağlamasa bile, emeğin verimliliğini artırır. Eğer emeğin marjinal verimini yürürlükteki ücret seviyesinde de arttırırsa, sanayide daha fazla işçiye iş verilir. Üstelik yeni teknoloji bir de emek kullanmanın verimini daha da fazla arttırmışsa, iş imkânlarındaki artış daha da kuvvetlenir, dolayısıyla en az yatırım şartı daha da düşük bir seviyeye iner.

Görülüyor ki, bütün kesimlerde yaratılan artık (değerin sanayide (başlıca imalât sanayii) nüfus artışından daha hızlı bir şekilde yatırımlara akıtılması, sanayileşme ve kalkınmanın zorunlu, kaçınılmaz şartıdır. Şimdi artık değerini yatırımlara akıtılma şartlarını görelim⁹.

V — Artık Değerlerin Yatırımlara Akıtılması veya Emek Gelirlerinin Payını Yükseltmesi

Bundan önceki tahlillerde, tarımdaki emek fazlasının bir çeşit aynı, potansiyel tasarruf olarak kabul edilebileceğini ve bunun sermaye mali

9) Sermaye için nisbi olmayan verimler işlemekte ise iki hal mümkündür. Eğer sermaye büyüklüğüne azalan verimler işliyorsa, marjinal sermaye/emek oranları ortalamadan daha büyük olacaktır. Yeni yatırımlar sermaye derinleştirici nitelikte olacaktır. Eğer yatırımların büyüklüğü için artan verimler işlemekteyse (ki bu hal sanayilerarası tasarruflar sayesinde belli bir yatırım seviyesinden sonra daha çok ihtimal dahilindedir), istenen iş imkânları açma haddini daha az yatırımla gerçekleştirmek mümkün olur. Bu ikinci durumda yeni yatırımlarda sermaye sığlaştırıcı özellik bulunacaktır (Marjinal sermaye/emek oranı ortalamadan daha düşük olacaktır).

üreten kesime aktarılabileceğini belirttik. Bütün mes'ele tarımdaki fazla insangücünü sanayideki yatırım faaliyetlerine aktarmaktadır, ve bu faaliyetleri, toprak sahiplerinin fazla nüfusun aktarılması sayesinde artan gelirleri ile karşılamaktır. Öyleyse, daha önce fazla nüfus gücünü beslemek için kullanılan kaynaklar gene aynı amaçla kullanılacak, fakat bir yandan fazla nüfus sanayide sermaye malları yapımında faal olacak, bir yandan da bu yatırım faaliyetleri böylece serbest bırakılan artık değerin sahipleri yani toprak sahipleri tarafından finanse edilecektir. Sonuç olarak, toprak sahipleri bu süreçle sağlanan sermaye birikiminin sahipleri olacaktır.

Tarımdaki bu aynî tasarrufun (yani nüfus fazlası) sanayide yatırım malları kesimine aksamaz ve aynı anda aktarılması, sadece piyasa güçlerinin etkisi ile kolay kolay işleyecek bir mekanizma değildir. Her şeyden önce, sanayi malları için talep bünyesinde herhangi bir değışiklik olmaksızın, sanayi kesiminde yatırımların yapılmasına girişilmeyecektir. İkinci olarak, bu yatırımlara karar verilse bile, artık değerin potansiyel sahiplerini, yani toprak sahiplerini ve ortakçıları bu yatırımlara ilgilendirmek son derece zordur. Üçüncü olarak, bu kimselerin sanayideki yeni yatırımlara ilgi gösterdiklerini kabul etsek bile, bir takım yeni malî aracılık kurumlarının açılması ve ilâve teşviklerin yaratılması, aynî tasarrufun iki dalga halinde (birincisi emek olarak, ikincisi onları besleyecek gerçek tasarruf olarak) sanayiye yollanmasını sağlamak için gereklidir. Dördüncü olarak, ve belki de en önemlisi, tarımdaki artık değer, daha önce büyük toprak sahiplerinin emek esirgeyici yatırımlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmamışsa, insangücü fazlasının sanayiye aktarılması, daha çok küçük toprak sahiplerinin ve küçük ortakçıların gelirini artıracaktır. Bu küçük artık-değer sahipleri, yeni gelirlere büyük bir ihtiyaç hissetmektedirler ve bu gelirleri bu ihtiyaçlarını gidermek için kullanacaklardır. Kaldı ki, artık değer büyük toprak sahipleri tarafından elde edildiği zaman da bunun sanayi yatırımı için olduğu gibi kullanılabilir şekilde kalacağı garanti değildir. Toprak sahipleri gösteriş iştihlâki eğilimindedirler ve yatırımlarını daha çok geleneksel varlıklara (ev, dayanıklı tüketim malları, vs.) yapmak isterler. Dolayısıyla, piyasa güçlerinin tarımdaki potansiyel tasarrufu, bir yandan insangücü olarak sanayiye bir yandan da nakit tasarruf olarak onların ücretini ödemeye gönderebilmesi pek zor ve istisnaidir.

Diyelim ki tarımsal üretimde belli bir artış teknolojik ilerleme sayesinde veya daha önce yapılmış yatırımlarla sağlanmıştır. Bu durumda toplam tarımsal üretim artacaktır; bu da, kapalı bir ekonomide tarımın sanayi ile olan ticaret hadlerini bir miktar aleyhe çevirir. Dolayısıyla, sanayi kesiminde ücretler sanayi malları ifadesiyle azalır. Bu da sanayinin

artık-değerini arttırır, ve ona daha fazla yatırım yapma kapasitesi verir. Açıkça bellidir ki, böylece tarımda gerçekleşen artık-değerin bir kısmı, nisbî fiatlardaki değişmeyle sanayiye geçmektedir. Böyle bir durumda, sanayileşmenin başarılması piyasa güçlerinin serbest hareketi ile gerçekleşebilir. Fakat bu süreç içinde en zayıf bağ, tarımsal üretimde önceden nisbî fiyatları etkileyecek kadar önemli bir artışın gerçekleştirilmiş olduğu varsayımdır. Ayrıca, sanayileşmenin devamı için, tarımdaki verim artışının devam etmesi, bir kereye mahsus kalmaması da şarttır. Yukarıda anlattığımız süreç içinde böyle bir devamlılığı sağlayacak iç etken esas itibariyle yoktur. Meğer ki sanayide yapılan yatırımlar tarımda bir verim artışını (fazla emek çekerek ve tarım donatımını ucuzlatarak) sağlamış olsun. Kaldı ki, tarım işletmelerinin verim artırmaya devam etmelerini böyle bir durumda beklemek imkânı da yoktur; çünkü tarımdaki artan üretimin sağladığı artık-değer nisbî fiyatların sanayi lehine dönmesiyle sanayi kesimine geçmektedir, bu da tarımdaki işletmelerin şekillerini azaltır. Tarımda sağlanan verim artışının bir kısmı tarımdaki üretim etkenlerinin gelirlerini, (özellikle toprak sahiplerinin artık değerini) arttırmaya gitmelidir ki, verim arttırma ve üretimi arttırma yolundaki çabalara devam etsinler.

Tarımdaki emek fazlasının gerçek tasarruf haline çevrilmesinde devletin müdahalesi etkili olabilir. Gerçekten, devlet sanayideki işletmelerin maliyetini azaltıcı bir takım alt yapı yatırımlarına girişebilir ve bu işler için de tarımdaki nüfus fazlasını harekete geçirebilir. Aynı zamanda, devlet tarım işletmeleri üzerine daha yüksek bir vergi koyarak fazla nüfusun çekilmesinin sağladığı *artık değer*in hepsini veya bir kısmını kendi gelirlerine katabilir ve bu gelirleri de yaptığı yatırımların finansmanında kullanabilir. Devletin yaptığı dolaylı yoldan verimli yatırımlar (alt yapı yatırımları) sanayide (ve tarımda) maliyetleri azaltarak teşebbüs sahiplerine yeni yatırım projeleri için teşvik ve kaynak sağlar (maliyetlerinin azalması artık - değeri arttırır). Eğer devletin yaptığı yatırımların sanayicilere sağladığı *teşvik ve kaynak imkânları sanayicilerin zorunlu en az yatırımı yapmalarına imkân verecek kadar* kuvvetli olmazsa, devlet doğrudan doğruya *teşebbüsler kurarak piyasa talebi için sanayi yatırımı* yapabilir. Böylece yapılan yatırımlar sanayi kesimindeki işgücünün diğer kesimlerden daha hızlı büyümesine imkân verecek önemde olursa, kalkınmanın zorunlu şartı yerine gelmiş olur ve sanayileşme başlar. Bu çare *Japonya'da 19. asrın* ikinci yarısında başarı ile uygulanmıştır. Gerçekten bu ülkede *Devlet* bir çok dolaylı dolaysız yatırım projelerini yürürlüğe koymuş böylece iş imkânlarının nüfustan daha hızlı artmasını, dolayısıyla

tarımın fazla işgücününün sanayiye aktarılmasını, aynı zamanda da toprak sahiplerinin artan artık değerinin bir kısmını vergi olarak çekmeyi becermiştir. Bu iş için *Japonya'nın* uyguladığı türden bir vergi Profesör *N. Kaldor* tarafından Türkiye için de teklif edilmiş, fakat uygulamaya konmamıştır.

Daha önceki tahlillerimizde de belirttiğimiz gibi, ücret seviyesi tarımdaki insangücü fazlasından etkilenmektedir. Tarımdaki ücretler bu nüfus fazlası sebebiyle aşağıya doğru itilmekte ve geleneksel bir en düşük seviyeye ulaşmaktadır. Bu en düşük seviye fizyolojik asgarinin biraz üstündedir, fakat böyle bir asgari ile olan fark tarımdaki işgücününün fazla olan kısmına bağlı olarak değişmektedir.

Sanayi'de vasıfsız işçi için geçerli olan ücret seviyesi tarımdaki minimuma pek yakındır. Bununla beraber, kentlerdeki en düşük ücret seviyesinin köylerdekinden biraz daha yüksek olması beklenebilir; çünkü bu ücret seviyesi bir yandan, tarımdaki nüfusun kentlere aktarılmasının kaçınılmaz bazı maliyetlerini içine almalı, ve tarımdaki işgücüne alışık olduğu çevreyi değiştirmeyi istetecek kadar da bir teşvik sağlamalıdır.

Piyasa güçlerinin serbest bırakılması, *tarımda bir geleneksel* ücret seviyesi yaratır ve bu seviyeye yakın bir en düşük ücret seviyesinin *sanayide vasıfsız işçiler için geçerli olmasını sağlar* dedik. Böyle bir durumda, eğer sendikalar veya hükümet ücretleri bu seviyenin üstüne çıkarmak isterse durum ne olur? Eğer böyle bir politika amacına ulaşmayı başarursa bunun iktisadî sonuçları ne olur?

Önce tarımdan başlarsak, tarım kesimi için her şeyden önce, ücretlerin sağlam bir şekilde *sendikalaşıp yüksek ücret* için mücadele yürütmeleri ihtimali zayıftır. Gerçekten, tarım kesimi geniştir, işyerleri dağınık ve işçiler arasında irtibat, haberleşme zayıftır. Üstelik, tarımda bir nüfus fazlasının varlığı, sendikaların kabul ettirmek için mücadele ettikleri minimum ücret seviyesine aşağıya doğru bir baskı yapar. Küçük işletmeler kendi aile birimleri dışından ücretli pek tutmadıkları için, emeğin, ve toprak ve sermayenin geliri aynı aileye gitmektedir, ve dolayısıyla, toplam üretimde emeğin karşılığının artırılması en yüksek noktaya çıkarmaya çalışırlar, yoksa ayrı ayrı aile fertlerinin gelirlerini değil.

Tarımdaki ücretleri yükseltmeye *devlet de teşebbüs edebilir.* Burada da kanunen kabul edilmiş bir en düşük ücret seviyesinin tarımda genel olarak kabul ettirilmesi imkânsız gözükmektedir. Burada da sendikalar bakımından olduğu gibi, tarımdaki insangücü fazlası ve çalışma yerleri-

nin dağılımı, uzaklığı kanunen tesbit edilmiş en düşük ücretlerin anlamlı bir genellekle uygulanmasını öner.

Ücretlerin yükseltmekteki imkânsızlığın aksine, *hükümet tarımın toplam gelirini, fiatları desteklemek yoluyla, yükseltebilir*, ve bunu sık sık da yapmaktadır. Bu durumda fiatları desteklemekle tarım kesimine aktarılan gelirler daha çok toprak sahiplerine faydalı olur. Tarımdaki ücretler, tanımlama gereği, toplam üretimden ve/veya çiftçilerin elde ettikleri fiatlardan etkilenmediği için, tarım ürünleri fiatlarının desteklenmesi geleneksel enaz ücreti etkilemez. Bunun tek istisnası ortakçıların geliridir. Gerçekten, ortakçının geliri ürün olarak tesbit edilmiş olduğundan bu ürünün fiyatının nisbî olarak yükselmesi onun gelirini artırır. Ancak, bu sonuç sadece kısa vade için geçerlidir; çünkü uzun vadede *ortakçılık sözleşmeleri* ürünün yeni fiyatından etkilenecektir ve *ortakçılık ücretleri gene eski geleneksel en az ücreti yansıtacak şekilde azalacaktır*. Tarımdaki yedek insan gücü kütlesi ortakçılık sözleşmeleri üzerinde ortakçının payını azaltıcı bir etki yapacaktır.

Sendikaların sanayi kollarında ücretleri yükseltmek için yaptıkları çabalar eğer *iyi örgütlenmişlerse başarılı* olabilir. Bu demek değildir ki sanayi ücretlerinin hepsi serbest piyasa kuvvetlerinin işçiler örgütlenmediği zaman yaratacağı ücret seviyesinin üstüne yükseltilebilir. Fakat bazı kesimlerde, sendikalar sendikalaşmamış işçilerin sanayi koluna girişini engelleyebilir ve böylece, genellikle sanayide yaygın olan ücret seviyesinden daha yüksek bir ücret haddini sürdürebilirler. Acaba ücretlerin, piyasa kuvvetleri serbest olduğu zaman, *yani yedek işsizler ordusunun ücretleri* üzerinde aşağıya doğru, onların tarım ücretlerine eşitleyecek şekilde, bir baskı yapmasının mümkün olduğu duruma kıyasla daha yüksek bir ücret seviyesinin sağlanması ne gibi sonuçlar doğurabilir?

Ücretlerde sendikalar yoluyla veya hükümet eliyle bir yükseltme gerçekleştirilirse bunun iki çeşit etkisi olur: ücretlerin yükselmesi *önce sermayedarların toplam üretimdeki paylarının azalmasına sebep* olur. Böylece ücretlerin azalması *artık -değerin*, yatırımlar için hazır fonların azalması, dolayısıyla üretim kapasitesinin uzun vadedeki büyüme haddinin azalması sonucunu doğurur. Bu etkiye *artık -değer etkisi* diyeceğiz.

Ücretlerdeki yükselme, bir yandan da, belli bir kapasite varken sanayide çalışabilecek olan işçilerin sayısında bir azalma yapar. Bu etkiye *de çalıştırma (istihdam) etkisi* diyeceğiz.

Belli bir ücret artışı halinde, ve belli bir üretim kapasitesinde, bu iki etkinin nisbî önemleri emeğin marjinal verimine bağlıdır; emeğin

marjinal verimindeki azalma ücretin eski ve yeni seviyesi arasındaki aralıkta ne kadar hızlı ise, çalışma etkisi o kadar zayıf olur. Bu durumda, ücretlerdeki artışın yüküne kısa vadede esas itibariyle kapitalistler katlanacaklar, elde ettikleri artık-değer azalacaktır. Fakat uzun vadede sermayedarlar gene kâr hadlerini eski seviyeye getirebilirler; bunu yapmak için ücretin attığı sanayide kapasitenin büyüme hızını azaltmaları (yani yatırımlarını azaltmaları) kâfidir. Kaldı ki ücretlerdeki artış bu sanayi kolunda yatırılabilir kaynakları esasen azaltarak bu yolu açmaktadır.

Emeğin marjinal verimi ücretin arttığı kısımda yavaş yavaş azalmakta ise, çalışma etkisi daha kuvvetli olacaktır; emeğin azalan verimleri eğrisinin eğimi ne kadar yumuşak ise iş imkânlarındaki azalma o kadar yüksek olur.

Emeğin marjinal veriminin azalma eğrisi sanayiden sanayiye değişir; hattâ aynı sanayi kolunda fabrikadan fabrikaya değişebilir. Kaba bir genelleme yaparsak, diyebiliriz ki, çok otomatikleştirilmiş ve sermaye/emek oranının yüksek olduğu, sabit tesisi büyük olan sanayilerde emeğin marjinal veriminin kapasite noktasına kadar az çok sabit kalması ve bu noktadan sonra birden bire sifıra düşmesi mümkündür. Buna karşılık, küçük işletme gerektiren sanayilerde (bunlarda üretim makinadan çok insan tarafından düzenlenir) emeğin marjinal veriminin azalması çok yavaş olabilir. Dolayısıyla, çok otomatikleşmiş, teknolojik bakımdan ileri sanayi kollarında, ücretlerdeki herhangi bir artıma (sendikaların hareketiyle olsun, hükümetçe olsun) çok kuvvetli bir çalışma azalması yapmaz, daha çok sermayedarların artık değerini azaltır. Buna karşılık, üretimi makinadan çok işçinin düzenlediği, küçük çaplı işletmelerin çoğunlukta olduğu sanayi kollarında çalıştırmada meydana gelecek azalma çok daha kuvvetli olur.

Sendikaların yüksek teknolojik kullanan, sermaye-yoğunluğu yüksek ve geniş çaplı sanayilerde daha iyi örgütlenmiş olması ihtimali daha fazladır. Dolayısıyla, ücretlerde artışla sonuçlanan toplu sözleşmenin kârlar üzerindeki etkisi çalışma hacmi üzerindeki etkisinden çok daha kuvvetli olur. Buna karşılık da küçük işletmelerin hâkim olduğu, emek-yoğunluğu yüksek sanayilerde çalışma seviyesindeki azalma etkisi çok kuvvetli olur. Fakat işletmeleri küçük, dağınık, sermaye yoğunluğu düşük olan sanayi kollarında sermaye emek zıtlığı daha zayıf, sendikalar daha az disiplinelidir ve ücretlerin sendikalar yoluyla yüksek seviyede tutulması ihtimali de zayıftır. Bu itibarla, sendikacılık kanalıyla ücretleri yükseltme yolunda yapılan uğraşmaların toplam etkisi çalışma imkân-

larını azaltmaktan çok, sermayedarlara üretimden düşen payın azalması yönünde olacağı genel sonucuna varabiliriz.

VI — Sanayileşmeyi Hızlandırmak İçin Tedbirler

İktisat politikası tedbirleri belli iktisadî amaçlara ulaşmak için alınır. Bizim ortaya koyduğumuz az gelişmiş ülkeler modelinde, *iktisadî kalkınma*, tarımda ve hizmetlerdeki fazla insangücünün sanayiye devamlı bir şekilde aktarılması sonucu adam başına gelirin artırılması olarak gösterilmiştir. Hükümetlerin siyasî tercihlerine uygun olan bir gelir dağılımı amacı da bir ikinci iktisadî amaç olarak birinciye eklenebilir. Meselâ hükümet kendisine tahmin edilebilir bir gelecekte gelir eşitsizliğini hızlı veya yavaş azaltmak, arttırmak ya da aynen sürdürmek amaçlarından birini seçebilir.

Kalkınma konusunda hükümetin tedbirleri aşağıdaki şu iki temel yaklaşıma tasnif edilebilir: *kaynak plânlaması* ve *teşvikler plânlaması*¹⁰. Kaynak plânlamasında hükümet, iktisadî kararların alınmasından çok istenen kaynakların (tasarruf, insangücü, döviz v.b.) kullanılabilir hale getirilmesine çalışmaktadır. Oysa teşvikler plânlamasında, hükümet her şeyden önce bağımsız karar verme birimlerini kalkınmanın gerçekleşmesi için alınmasını arzuladığı iktisadî kararları almaya itmektedir. Bu ikinci yaklaşımda hükümetin kullandığı başlıca tedbirler nisbî fiatları çeşitli yollardan etkileyip değiştirmek, kurumları reformdan geçirmek, kanunî bir takım teşvikler ve engeller koymaktır. Bu iki yaklaşım birbirine bağlıdır, ve karşılıklı etkiler yapar; kaynak plânlaması alanında alınan bir tedbir kararları etkiler, ve karar birimlerinin saiklerini etkileyen bir tedbir toplam kaynak üzerinde etki yapar. Bununla beraber izahlarımızda kolaylık sağladığı için bu ayrımı kullanacağız.

Modelimizin çerçevesi içinde, kaynak yaklaşımı ekonominin çeşitli kesimlerindeki kullanılabilir kaynakların seviyesi etkileyici tedbirlerin alınmasına götürür. Bu bakımdan elimizdeki iki önemli büyüklük tarımdaki ve sanayideki *artık-değer* ve tarımdaki ve hizmetlerdeki *artık insangücüdür*.

Tasarruflar özel teşebbüse dayanan bir ekonomide tarımdaki ve sanayideki artık değere bağlı olduğuna göre, toplam tasarrufları arttırmak

10) A. O. Hirschman'ın yaptığı *kaynaklar için plânlama ve kararlar (policy) için plânlama* ayrımı bizim yaptığımız ayrıma, aynı derecede kesin almamakla beraber yaklaşmaktadır. Bakınız: Fei ve Ranis, op. cit., s. 198.

için hükümetin yapacağı şey toplam artık-değeri arttırmaktır. Her iki kesimde artık değeri arttırabilecek tedbir, ücretleri en düşük seviyede tutacak tedbirlerdir. Fakat bu yoldan sermayedarların ve toprak sahiplerinin elde ettikleri artık-değer fiilen tasarrufa dönüşebilir veya dönüşmeyebilir. Bu hususta karar verme birimlerinin, özellikle toprak sahiplerinin, ellerine geçen artık değerın büyük bir kısmını tüketmelerini önlemek, artık değerın büyük bir kısmının tasarrufa dönüşmesini sağlamak için hükümet değişik tedbirler alabilir. Bunlardan biri artık-değerın bir kısmını kendine maletmektedir (sadece bir kısmını, çünkü artık-değerın hepsinin alınması üretim şevklerini esaslı bir şekilde kırabilir). Tarımdaki artık değerın hükümete aktarılması için en alışılmış yol bir arazi vergisidir; fakat hükümet çiftçileri ürünlerinin bir kısmını devlete teslim etmek zorunda bırakabilir veya bu ürünleri düşük fiatlarla satın alabilir. Bu tedbirler de, maharetle ve uygun bir zorlama dozu ile yürürlüğe konmadığı takdirde çiftçilerin üretim şevkleri üzerinde aksi tesirler yapabilir.

Tarımdaki fazla insangücünü sanayiye, ve alt yapı için yatırım projelerine aktarmak amacıyla çeşitli zorlama dereceleri taşıyan bazı tedbirler arasında hükümet bir seçim yapabilir. Türkiye'de bu amacı güden önemli bir iktisadî tedbir örneği *Yol Vergisi*'dir. Bu vergi mahallî idarenin yol inşaatında bir hafta çalışmakla ödenebildiğinden, diyebiliriz ki verginin amaçlarından biri de, tarımda olsun diğer kesimlerde olsun insangücününün veriminin adı işçinin gündeliğinin altına uzunca bir süre düştüğü zaman (bir kaç hafta) bu fazla emeğin verimli yatırım işlerine aktarılmasını sağlamaktır.

Emek fazlasının verimli faaliyetlere aktarılmasının bir başka örneği de ordu kuvvetlerinin üretime sokulmasıdır. Sosyalist ekonomilerde çok yapıldığı halde, bu tatbikat memleketimizde oldukça seyrek, ve ancak silâhlı kuvvetlerin çok düşük bir yüzdesi için geçerlidir. Kaldı ki, askerlerin hepsi sivil hayatta verimsiz olmadıklarına göre, bu uygulama ordunun yurttaki kullanılabilen insangücünün önemli bir kısmının, iktisadî hayattan çekilmesinin sonuçlarını biraz yumuşatabilir.

Şimdi de teşvikleri plânlamak için alınan tedbirler düzenine geçelim. Bu yaklaşımda, kaynak plânlamasından farklı olarak, kaynakların hazır olması *yeterli* sayılmamaktadır; ilâveten bağımsız karar birimlerinin kalkınmayı sağlayacak bazı kararları almaya itilmesi de *gerekli* sayılmaktadır. Bu amaçla, hükümet karar birimlerini arzulanan kararları almaya sevkedecek şekilde nisbî fiatları değiştirebilir. Hükümet nisbî fiatları vergi politikası (daha çok vasıtalı vergiler), kendi harcama politikası

(hizmetlerin nicelik ve niteliğini, kesimlere göre arzını değiştirerek üreticilerin üretim fonksiyonlarını etkilemek suretiyle) ve kurumlarda ve kanunlarda değişiklik yaparak etkiliyebilir. Şüphesiz teşvik plânlaması kaynakların seviyesini de etkiliyebilir; fakat burada dikkat merkezi kaynakların dağılımını düzenlemek bakımından önemli kararların alınmasını sağlamaktadır.

Tablillerimizde ücretlerin seviyesinin belirlenmesinin ekonomi üzerindeki başlıca iki etkisine işaret ettik : *artık değer etkisi*, *çalıştırma etkisi*. Artık değerler etkisi daha çok kullanılabilir kaynaklar alanını ilgilendirmektedir, çalıştırma etkisi ise, nisbî fiatlara bağlanabilir. Böylece hükümet işletmeleri daha fazla insangücü kullanmaya itmek için (istihdamı arttırmak için) ya emeğin marjinal verimini arttırmalıdır, ya da ücretlerin seviyesini düşürmelidir. Eğer hükümet bazı kesimler için en düşük kanunî ücret haddi tesbit ederse (ve bu kesimlerarası endüyük ücretten daha yüksek olursa) böyle bir tedbirin, artık değer bir kısmını işçilere aktarmaktan başka, çalıştırma seviyesinde yapacağı daralmayı da göze alması gereklidir. Eğer ücret attırmasının yapıldığı ücret aralığında emeğin marjinal verimi yavaş yavaş azalıyor, böyle bir tedbirin istihdam daraltma etkisi çok kuvvetli olacaktır; bu sebeple hükümet böyle bir durumda tedbirin gelir dağılımı bakımından sağlayacağı sonucun (ki bu istenmiştir), yarattığı istihdam azalması etkisinden (ki bu istenmemiştir) daha fazla ağırlık taşıyacak kadar önemli olup olmadığına karar vermelidir.

Sanayide üretken işlerde kullanılmak üzere işe alınabilecek emek fazlasını arttırmak üzere, hükümet sermaye mallarını nisbî fiyatlarını arttırabilir. Sermaye malları üzerindeki vergileri arttırabilir, ve bunu yaparken vergiyi sermaye mallarının emek kullanma derecesine göre de derecelendirebilir. Böyle bir iktisat tedbirinin başarılı olması için, yani böyle bir politikanın sermaye yerine emeği önemli miktarlarda ikame edebilmesi için, emeğin sermaye yerine ikame elâstikliğinin yüksek olması gereklidir. Bu elâstiklik belli bir zamanda teknolojinin durumuna bağlıdır. Bu sebeple, emeğin ikame elâstikliğini arttırmak için hükümet çeşitli sanayi kollarında emek lehine verimliliğini daha çok arttıran araştırma projelerini destekleyebilir. Böyle bir tedbirin üretim sürecinde yani üretim fonksiyonlarında, önemli değişiklikler yapıp yapmayacağı geniş ölçüde iktisadi faaliyet koluna göre değişir ve değişik emek kullanan geniş bir eski yeni teknolojiler takımının varlığına bağlıdır.

Üretim kapasitesi ve teknoloji sabitken, yani kısa dönemde, hükümet sanayide çalışan işçilerin sayısını, ancak ücretler üzerinde yapaca-

đı etki ile arttırabilir. Eğer ücretler azalırsa (meselâ hükümetin tarım ürünleri fiatlarını azaltması sonucu veya ücretleri yükseltme politikasından vazgeçmesiyle) sanayide açılacak ek istihdam imkânı, bu azalma aralğında emeğin marjinal verimindeki azalmanın hızına bağlıdır; eğer marjinal verim yavaş yavaş azalıyorsa, bu tedbir sonucu geniş bir istihdam artışı mümkün olur. İşte emeğin marjinal veriminin yavaş yavaş azalmasını sağlamak (emek talebinin ücret elâstikliğini arttırmak) için hükümet daha fazla emeği marjinal verimi pek düşürmeden işe koyabilecek yeni teknikler araştırılmasını destekleyebilir. Böyle bir sonuca yol açan herhangi bir üretim tekniği, söz konusu ücret seviyesinde emek kullanımına daha fazla eğimlidir (eğer sermayenin marjinal verimi hiç değişmemiş veya daha az artmışsa). Fakat yeni teknoloji, çoğu kere hem sermayenin, hem emeğin verimliliğini arttırır. Eğer emeğin verimini sermayenininkinden daha fazla arttırıyorsa, yeni teknoloji emek - eğimlidir; eğer her iki etkenin verimini aynı oranda arttırıyorsa, yeni teknik etkenlere karşı tarafsız sayılır.

Emek fazlası olan bir ÷lkese hükümet emeğ - eğimli teknik ilerlemeler için araştırmaları ve bu tekniklerin yayılması programlarını desteklemelidir. Fakat yeni teknikler çoğu kere sanayileşmiş ÷lkelerde keşfedilmektedir. Bu ÷lkeler araştırmalarını ve yeni teknik uygulamalarını, esas itibariyle, kendi ÷lkelerindeki (veya geniş pazar olan gelişmiş diğer ÷lkelerdeki) etken oranlarına uygun olarak yapmaktadırlar. Bu ÷lkelerde belki eski ve daha fazla emek kullanan teknikler de bir çok kesimlerde vardır, fakat bu tekniklerle çalışan makina ve teçhizat artık üretilmemektedir, veya günün şartlarına adapte edilmemektedir. Az gelişmiş ÷lkelerin müteşebbisleri, makina ve teçhizat siparişlerini sadece bunların teknik verimlerini esas alarak yapmaktadırlar. Yurttaki ücretlerin düşüklüğu teçhizat sipariş edenlerce dikkate alınsa bile, bunların emek fazlası olan bir ÷lkede altranatif maliyetlerinin sıfır olduğu gerçeğini proje değerlendirirken dikkate almamaktadırlar. Az gelişmiş bir ÷lkenin siparişlerini kendi üretim etkenlerinin nisbî bolluğuna göre yaptığını kabul etsek bile, bu çeşit bir pazar gelişmiş ÷lkelerin bu boyutlara uygun makina ve teçhizat yapmalarına imkân verecek, bu yolda araştırma yapmalarına sebep olacak kadar geniş değildir. Dolayısıyla, kendi etkenlerinin boyutlarına uygun olmadığı halde, az gelişmiş ÷lkeler yepyeni makina ve teçhizatı, yepyeni teknolojiyi seçme yoluna gitmektedirler. Bu teknikler az gelişmiş ÷lkelerde bol bulunan emeği fazlasıyla tasarruf ettirmekte, çok az bulunan sermayeyi ise fazlasıyla kullandırmakta, böylece kaynak israfına sebep olabilmektedir.

VII — Gelişen Amaçlar ve Bağdaştırılması

Şimdi de sanayileşme ile gelir dağılımının düzeltilmesi amaçları arasındaki çelişmeyi ele alacağız. Yukarıda dedik ki, sanayi ve tarımda artık - değeri arttırmak için ücretler seviyesi düşük tutulmalıdır. Fakat böyle bir siyaset ülkede gelir ve servet eşitsizliğinin artmasına götürür. Kaldı ki, ülkenin iki geniş gelir grubuna bölünmüş olması, yani (asgari geçim seviyesinde geliri olan geniş bir tarım sanayi ve hizmetler kesimi işçileri ve toplam artık değeri elde eden çok küçük bir sermayedar ve toprak ağası zümresi) sanayileşme için hiç de uygun olmayan bir talep yapısı ortaya çıkmaktadır. Fakirler gelirlerinin büyük bir kısmını yiyecek ve diğer zorunlu ihtiyaç maddelerine ayıracaktır; sayısı az olan zenginler gurubunun talebi de kffe halinde sanayi istihsaline geçilmesine imkân vermeyecektir. Zenginlerin talebi daha çok geniş bir işçi kütlesinin hizmetlerin, lüks malların üretimi için seferber edilmesine sebep olacaktır; bu çeşit bir üretim fabrikalar kurulmasını gerektirmemektedir. Ayrıca, sermayedarlar ve toprak sahiplerinin elde ettikleri artık değerın sanayileşme için gerekli minimum yatırımları yapmağa yeterli bir kısmının sanayi yatırımlarına akıtılması da garantili değildir. Talep yetersizliğinden başka, artık - değer sahiplerinin büyük bir kısmı, başlıca toprak sahipleri, sanayi yatırımlarına fazla yönelmiş değillerdir, ve sanayi kesimindeki teşebbüs sahipleri ellerindeki artık - değerın büyük bir kısmını kendi tüketim ihtiyaçlarına harcaıabilirler.

Bu çıkmazları ve çelişmeleri çözmek için hükümetin elinde oldukça geniş politika tedbirleri silsilesi vardır. Hükümet gelir dağılımına ve sanayileşmenin hızla gerçekleşmesine, ekonomide kamu ve özel teşebbüs işletmelerinin nisbî payına verdiği öneme göre bu tedbirler düzeni içinde seçişler yapar. Son derece aşırı serbest ticaret sistemi, piyasa güçlerinin serbest bırakılmasını ve ortaya çıkacak kalkınma hızının ve gelir dağılımı manzarasının olduğu gibi kabulünü tavsiye etmektedir. Daha ılımlı çözümler, piyasa güçlerinin serbest hareketini esas itibariyle kabul etmekle beraber, ortaya çıkacak gelir dağılımı manzarasındaki adaletsizliklerin düzeltilmesi işini vergi politikasına bırakmaktadır. Hükümetin iktisadî hayata daha da fazla girmesine müsaade eden çözüm yolları, toplam artık değerin bir kısmının vergi yoluyla tahsil edilip dolaylı yoldan verimli yatırımlara (altyapı, eğitim, sağlık koruma, vb.) harcamasını böylece özel teşebbüs için harcamalar yoluyla teşvik yaratılmasını ve aynı zamanda gelir dağılımının da böylece düzeltilmesini öngörmektedir. Daha köklü çözümler vergiler ve/veya fiat politikası yoluyla artık değerin önemli bir kısmının devlete aktarılmasından sonra, sadece dolaylı

yoldan verimli yatırımları sanayileşmenin ortaya çıkarılması için yeterli görmemekte, devletin doğrudan doğruya verimli, piyasa için mal üreten yatırımları kamu teşebbüsleri kurarak yapmasını öngörmektedir. Böyle bir çözümde, hükümetin önce talebi henüz ortada olmamakla beraber blok halinde bir çok yatırım birden yapıldığı takdirde ortaya çıkacak türden faaliyetleri kurması tavsiye edilmektedir (piyasa yatırımlar sayesinde büyümekte ve üretilecek mallara talep yatırımların blok halinde yapılması sayesinde ortaya çıkmaktadır). Bu yatırımlar daha çok tek tek teşebbüsler açısından belirsizlik yükü ağır olan, büyük ve uzun vadeli yatırımlardır ve özel teşebbüsün gerek yatırım fonu gerek şevkler bakımından takatini aşmaktadır. Türkiye'de *Devletçilik* böyle bir iktisadî rasyonelliğe dayandırılabilir. Bundan da daha radikal ve solcu çözümler sanayide ve tarımda üretimin tamamen (veya hemen hemen tamamen) kolektifleştirilmesi sonucuna kadar gidebilir. Bu sonucu yaklaşımlarda, belirtmek gerekir ki, gelir dağılımının düzenlenmesinde ve kararların etkilenmesinde vergi politikasının önemi azalmakta, yerini hükümetin ücret politikasına terketmektedir.
